
СОЦІОЛОГІЯ

Хомерікі О. А.

«ОСВІТНІЙ ПРОСТІР» ЯК КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ У КОНТЕКСТІ СОЦІОЛОГІЧНОГО ТЕОРЕТИЗУВАННЯ

У статті аналізуються основні підходи до визначення та використання такого поняття, як «освітній простір». Зазначається, що визначення поняття «освітній простір» має дві складові: освіта і простір. Акцентується увага на тому, що під «освітнім простором» розуміється місце, де задаються та реалізуються основні цілі національної та світової освітньої політики через всю сукупність освітніх інститутів і відповідних їм органів управління та де функціонують специфічні зв'язки і стосунки між державами та їх освітніми системами. На сучасному етапі він вважається не просто географічним явищем, але й набуває характеру середовища, всередині якого починають розвиватися процеси міждержавного співробітництва.

Ключові слова: освітній простір, модернізація, глобалізація, інтернаціоналізація.

Стрімке зростання цінності вищої освіти, зміни в українському суспільстві й активне проникнення глобалізації у всі сфери соціального життя вимагають нового контексту досліджень соціального інституту вищої освіти. Саме тому в сучасній соціології актуальні наукові дослідження діяльності інституту вищої освіти як окремого соціокультурного простору, агента соціальних змін, що активно конструє соціальну структуру і відтворює культурну реальність. Цілком закономірно можна стверджувати, що «вища школа формує і консолідує ті сили, без яких модернізаційні процеси залишаються утопічними проектами». Отже вища школа сьогодні є і певним соціокультурним простором, який характеризується підвищеною інтенсивністю інноваційних процесів. В цьому контексті є досить важливим визначення та правильне розуміння такого поняття як «освітній простір» в соціології, основні підходи до якого ми спробуємо розглянути в цій статті.

Перше ніж перейти до поняття простору освітнього, познайомимося із загальним розумінням простору в соціології, соціального простору. Не заглиблюючись в історію дослідження цього феномену, зазначимо, що поняття соціального простору буде введено в коло суспільних наук ще географічною школою, такими її представниками, як Ш. Монтеск'є, Ф. Ратцль, Г. Бокль, Л. Мечніков, тощо. В класичній західній соціології поняття простору залучалося для побудови концепції суспільства Е. Дюркгеймом, Г. Зіммеlem, П. Сорокіним, останній, власне, і концептуалізував попередні напрацювання, запропонувавши цілісну теорію соціального простору, яка вже стала класичною.

Прикладне ж використання поняття соціального простору отримало в межах Чиказької школи, яка його використовувала для побудови моделей структури великих міст та міських агломерацій, що знаходимо в працях Р. Парка, Е. Берджеса, Л. Вірта. Схожа проблематика в межах радянської науки розроблялася В. Гладішевим, В. Паром, В. Рукавишніковим.

Постструктуралістський період соціології запропонував нове бачення соціального простору, презентоване переважно працями П. Бурдьє. Так в межах власної концепції соціального простору вченим запропоновані нові для соціології поняття функціональних полів, капіталу, габітусу, за допомогою яких він аналізує структуру соціального простору суспільства з позицій статусно-економічної детермінації. Його теорія, на відміну від класичної, здебільше описової концепції соціального простору П. Сорокіна, стала і першою спробою з'ясувати механізми соціальної стратифікації з позиції структуризації суспільного простору. Витлумачення ж явища соціальної стратифікації в чомусь зближує погляд французького постструктураліста з теорією класів К. Маркса, хоча концепція П. Бурдьє і залучає для маркування статусу особи (як її капіталу) не стільки економічні чинники, скільки комплекс соціальних ознак, який акцентує увагу перш за все на культурному факторі, приймаючому на себе роль структуруючого простір агента. Так, в межах концепції П. Бурдьє явище соціальної стратифікації набуває якісно нової форми, яка детермінується культурними чинниками, конструюючими класово-прошаркові ідентифікації у просторі суспільства.

Тому не дивно, що подальші дослідники соціального простору – представники постмодерністської парадигми, розглядають його здебільше як простір соціокультурний, акцентуючись на процесах символізації та симулякризації. Так саме, постмодерна епоха в розумінні соціальної реальності змінює часовий континуум на

просторові координати, які дають можливість «спіймати» мозаїчність, багатоваріантність, різнонаправленість сучасних процесів, які переважно є процесами культурними. Освіта, як невід’ємна частина культури також чим далі тим чіткіше постає механізмом конструювання соціального простору. І не тільки в сенсі детермінації соціальних нерівностей (П. Бурдьє та Ж. Пассерон), а і в контексті відтворення культурного контенту спільноти.

Переходячи ж безпосередньо до освітньої проблематики слід зазначити, що у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях, що стосуються глобалізації освітнього простору, виділяється кілька напрямків: проблема збереження національної і культурної ідентичності при розширенні впливу глобалізації (Ф. Альтбах, Е. Михайлева, В. Сьомін, І. Налетова, М. Халіков, Н. Кряжев, В. Навроцький та ін.) і концепція глобалізації освіти (Н. Бордовска, А. Реан, Л. Талалова, А. Лиферов, Е. Самерханова, Ю. Гранін, І. Жуковський, Г. Лукичев, В. Нікольський, І. Петрович). Ми спробуємо задіяти для нашого аналізу концептуальні напрацювання обох напрямків.

Мета статті – здійснити ґрунтовний аналіз поняття «освітній простір» у контексті сучасних модернізаційних та глобалізаційних процесів в системі вищої освіти.

Так вчені залежно від своїх наукових цілей розкривають різні аспекти цього явища, які дозволяють вважати, що «освітнім простором» взагалі іменуються різні явища освітньої реальності. З одного боку, таке термінологічне нововведення може вважатися не виправданим, оскільки фактично «ретушує» .... не мінливі уявлення і процеси в освіті. «З іншого боку, потрібні уточнення: по-перше, Це поняття ще тільки формується, по-друге, освітній простір – нова реальність сучасної освіти [1, 41]. І ті реалії, які воно описує, ще перебувають на етапі становлення. Поняття застосовується для позначення феноменів, що розрізняються за масштабами, по змістовним характеристикам, за формальними ознаками, – від світового простору до простору особистості [2, 112].

В цьому контексті визначення поняття «освітній простір» має дві складові: освіта і простір. «Останнім часом виникла тенденція позначати інтеграційні процеси в різних областях як формування і розвиток певного простору (соціального, політичного, правового, економічного, екологічного, інформаційного, освітнього), що припускає взаємодію суб’єктів громадської діяльності в певних межах» [2, 275]. Відтак аналізувати форми існування сучасної вищої школи за допомогою категорії «простір» можна, використовуючи

теоретичну посилку про взаємодію соціальних суб'єктів в певних кордонах. Ідеї створення єдиного простору – інформаційного, технологічного, економічного, освітнього – припускають об'єднання значних територій на певних загальноприйнятих організаційно-структурних підставах.

Розглянемо сутність цих підстав і звернемося до того, чим є простір як такий. Так, коли ми говоримо про простір, ми маємо на увазі певні характерологічні риси цього явища, а саме: 1) специфіка конкретного простору залежить від специфіки об'єктів, які розташовані в його межах; 2) в межах простору об'єкти, які його складають, певним чином співвідносяться між собою; 3) будь-який простір, який розглядається не абстрактно, а змістовно-предметно, є внутрішньо ієрархізованим; 4) будь-який простір є обмеженням (іншими словами, простір не охоплює все мислиме і немислиме, а є тим, за межами чого існують інші простори); 5) простір припускає наявність власного «центру», своєї «точки відліку», відносно якої визначаються «координати» об'єктів у цьому просторі; 6) володіння певним простором вимагає певних відносин з тим, що перебуває за його межами.

У цьому контексті освітній простір розуміється як результат інтеграції «різних освітніх систем, що мають культурно-історичну і національно-державну своєрідність, але об'єднуються на певних, визнаних і прийнятих усіма сторонами єдиних принципах» [3, 38]. Так, в основі об'єднання – вироблені і прийняті учасниками єдині принципи освітньої діяльності. Під «світовим освітнім простором» таким чином розуміється «місце», де «задаються та реалізуються основні цілі національної та світової освітньої політики, через всю сукупність освітніх інститутів і відповідних їм органів управління та де функціонують специфічні зв'язки і стосунки між державами та їх освітніми системами ...» [4, 38]. На сучасному етапі він вважається не просто географічним явищем, але й набуває характеру середовища, всередині якої починають розвиватися процеси міждержавного співробітництва.

«Світова освіта» ж визначається як «складна самоорганізована система, взаємопов'язана в основних своїх елементах. «Світова система вищої освіти» трактується як відкрита соціальна система з нежорсткими зв'язками між елементами, системністю самих елементів і варіативністю нормативної регуляції, разом з тим, вона відповідає основним ознакам системності» [3, 276].

Російська дослідниця З.І. Батюкова зазначає, що світовий освітній простір – сукупність глобальних компонентів змісту, засобів і методів

навчання, характерних для світової спільноти в цілому при передачі культурного та наукового досвіду від старших до молодших, [5, 102]. Багато дослідників – В. Навроцький, І. Налетова, Н. Кряжев, А. Лиферов, Е. Самерханова, пишуть про сучасний світовий освітній простір (СОП) як про єдиний організм, що формується при наявності в кожній освітній системі глобальних тенденцій і збереженні різноманітності. Виходячи з неоднорідності світового освітнього простору, його поліструктурності, враховуючи різнопланові чинники, що впливають на нього, а також процеси, що відбуваються в ньому, можна говорити не про наявність єдиного СОП, при збереженні в ньому різноманітності окремих елементів.

За думкою сучасної російської дослідниці Т.С. Кашлачевої, освітній простір виступає сформованою єдністю в міжнародному масштабі. Контури його лише складаються. Умова – наявність певного рівня однаковості, однорідності освітньої діяльності. Хоча з Болонського процесу як сучасного процесу інтеграції вищої освіти, зрозуміло, що повної єдності немає і домагатися не можна. Але в кожному його компоненті, маються на увазі, перш за все, освітні системи, поєднання загальних тенденцій і збереження своєрідності. Сформованим явищем можна вважати такі цінності, як право для всіх вільного доступу до якісної і різноманітної середньої освіти, в перспективі – освіти протягом усього життя. В інших цінностях є істотні відмінності, наприклад, як все-таки розуміти освіту як суспільне благо чи ринкову послугу [6, 102].

Аналіз підходів сучасних дослідників, зокрема В. Навроцького, К. Корсака, І. Налетової, В. Пилипенко, М. Лукашевича, Я. Зоськи та інших, дозволяє зробити висновок, що освітній простір є тим результатом, до якого приводить процес інтеграції, частково інтернаціоналізації. Він є результат дії певних процесів, що відбуваються як у сфері самої освіти, так і в більш широких соціальних конкретно-історичних умовах. Як пише Е. К. Самерханова, освітній простір має на увазі об'єктивний характер інтеграційних процесів, що проявляються в сучасній вищій освіті і зачіпають всі її компоненти [1, 41].

Взагалі застосування інституціональних посилок до вищої освіти дозволяє сформулювати наступне визначення. Освітній простір розуміється як єдине цілісне інституційне явище, організаційна форма в взаємодії освітніх суб'єктів різних рівнів, асоційована в певний період з якоюсь геополітичною територією. Важливо відзначити, що ефект ситуативності обсягу простору дуже важливий. Наприклад, Європейський простір вищої освіти постійно поповнюється

учасниками. Тому освітній простір не є жорсткою категорією. Також це завжди відкритий простір.

Російська дослідниця Т. Кашлачева на основі схеми Т. Парсонса для аналізу соціальної системи вказує і на функції освітнього простору. «Функціями освітнього простору як інституційної форми існування вищої освіти можна вважати адаптацію – відношення вищої школи із зовнішнім середовищем – економікою, ринком праці, вузами з іншої національної системи. Далі, орієнтація суб'єктів з різних освітніх систем на зразок, наприклад, міжнародної освітньої діяльності вузів, організацій в галузі оцінки якості, тощо. Інтеграція виступає як підтримка безконфліктності між суб'єктами освіти з різних країн у єдиному просторі. Цільові орієнтири працюють на розвиток ВНЗ, органів управління освітою з різних систем» [6, 102].

В цьому контексті основними ознаками освітнього простору є: структурний, нормативний, суб'єктно-діяльнісний, соціокультурний, процесуальний, ресурсний. Вони присутні у вищій освіті. Але без спеціальних цілеспрямованих зусиль вони існують дискретно. Цілісність з'являється в разі, якщо їх зв'язки набувають інтеграційного характеру, якщо цілеспрямовано досягається безперервність і наступність всіх процесів, організаційно-структурних параметрів.

Освітній простір не існує автономно від процесів, що відбуваються у сфері вищої освіти. Процесуальна ознака формується за рахунок усієї безлічі освітніх процесів, у всій їх структурній та функціональній складності, різного масштабу і рівня всередині охоплених ним систем і між ними. У зв'язку з цим цілісний міжнародний простір формується в результаті процесу інтеграції, а також інтернаціоналізації.

Враховуючи, що освітній простір – гранична на сьогодні форма організації вищої освіти, внутрішніми характеристиками його стають «географічне положення», «міжнародна інтеграція», «міжнародні зв'язки» і т.п. Раніше ж вони мали сенс для оцінки зв'язку замкнених у державні кордони освітніх систем із зовнішнім середовищем, куди входили і освітні суб'єкти з інших країн. У єдиному просторі ті ж «зовнішні зв'язки» є вже «внутрішніми». Цілісність йому надають – вироблення єдиних підходів до змісту, методів і засобів навчання, впровадження нових форм співпраці (багатосторонні проекти і програми), міжнародні норми, що складається інформаційний простір, ініціативи міжнародних організацій; особливо обмін освітніми послугами, що розвивається, в цілому інформацією, ін. На наш погляд, Це явище добре помітно на прикладі регіону Європи, де з 1990-х рр. йде перехід від встановлення зв'язків окремих суб'єктів освіти з різних

країн до побудови загальних освітніх структур, спільних стандартів, на основі яких вузи різних країн ведуть свою діяльність в єдиному просторі.

В освітньому просторі є й ознаки цілісності, і автономності, які вступають у протиріччя. Передумовами автономності виступають цінності академічної свободи і демократії, що традиційно регулюють діяльність класичних університетів, норми – декларації, тощо, добровільно прийняті до виконання всіма країнами. Автономність припускає те, що належить окремим учасникам. Плюс автономності, на наш погляд, в тому, що вона перешкоджає небажаній уніфікації.

Найважливішою ознакою освітнього простору є безліч зв'язків, відносин усіх суб'єктів освітньої діяльності, а також певні умови їхньої діяльності, їх взаємодії. Наявність суб'єктності веде до вивчення проявлених суб'єктами ініціатив. Різноманіття суб'єктів – органи управління, викладачі, студенти міжнародні організації, фонди, тощо, створює складні стосунки в освітньому просторі [7, 34]. Суб'єкти задають інституційний кордон освітнього простору, як нам представляється. Існує організований інституційне простір освіти та його інший вимір – неінституціональний, де функціонують особисті зв'язки і відносини викладачів, фахівців у питаннях вищої освіти, студентів, ін.

Системність як ознака того, що єдиний освітній простір об'єднує національні системи освіти, перш за все, а також і інших освітніх суб'єктів. Тому багато чого, що стосується його компонентів, структур, пов'язано з особливостями систем освіти, має системні характеристики.

Звертаючись до вивчення просторової проблематики ми бачимо, що при певній неповноті задіяння понять просторової організації у соціологічній теорії та фрагментарності їх розгляду різними спеціальними теоріями, можна говорити про вже певну історію застосування аналізу простору суспільства в соціології, накопичений досвід його використання. Так, на зміну детермінації соціальної структури економічним та політичним капіталом, сьогодні все більшу роль починає відігравати символічний капітал, що знімає в собі прояви всіх попередніх і об'єктивується як у знаковому, так і у фізичному просторі суспільства.

Освітній простір, як показав наш аналіз, є результатом процесу освітньої інтеграції. Це область функціонування суб'єктів освіти, яка відрізняється властивими їй системоутворюючими елементами і зв'язками, цілісними властивостями, включеністю в широкі соціальні процеси. Освітній простір – організаційна форма взаємодії освітніх

суб'єктів різних рівнів, асоційована в певний період з якоюсь територією. У ньому функціонують специфічні зв'язки і стосунки між системами освіти і суб'єктами, що до них належать. Освітній простір украї неоднорідний, поліструктурний. Але процес зближення багатьох систем освіти полегшує наявність однаковості вищої освіти, відкритість систем освіти і спільність завдань, які вони покликані вирішувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Самерханова Е. К.* Освітній простір як педагогічна реальність // Світ освіти – освіта в світі. Науково-методичний журнал. – 2006. – № 3 (23). – С. 37-45.
2. *Данилюк А. Я.* Теорії інтеграції освіти. – Ростов-на-Дону, 2002. – 440 с.
3. *Талалова Л. Н.* Інтеграційні процеси в освіті: контекст суперечностей: Монографія. – М. : Изд-во РУДН, 2003. – 368 с.
4. *Ліферов А. П.* Основні тенденції інтеграційних процесів в світовій освіті: Автореф. дис. на здоб. вченого. ступ, д.п.н.: Спец. 13.00.01 / [Моск. пед. держ. ун-т]. – М., 1997. – 50 с.
5. *Батюкова З. І.* Інтеграція Росії у світовий освітній простір // Педагогіка. – 1996. – № 3. – С. 98-102.
6. *Кашлачева Т. С.* Інтеграція європейського і російського вищого образования/ Автореферат на соиск. учен. звания кандидат. социолог. наук: спец. 24.00.00– Спб., 2007. – 40 с.
7. *Мельникова Н. І.* Стан та перспективи вищої освіти в епоху глобалізації / Под ред. проф. Г. В. Дильнова. – Саратов : Вид. Сарат. ун-ту, 2003. – 192 с.
8. *Бордовская Н. В., Реан А. А.* Педагогіка. – СПб. : «Пітер», 2000. – 432 с.
9. *Clark B. R.* The Higher Education System. Academic Organization in Cross-National Perspective. – University of California Press, 1986. – 315 p.

Хомерики Е. А. «Образовательное пространство» как концептуализация понятия в контексте социологического теоретизирования.

В статье анализируются основные подходы к определению и использованию такого понятия, как «образовательное пространство». Акцентируется внимание на том, что под «образовательным пространством» понимается место, где задаются и реализуются основные цели национальной и мировой образовательной политики через всю совокупность образовательных институтов и соответствующих им органов управления и где функционируют специфические связи и

отношения между государствами и их образовательными системами. На современном этапе оно считается не просто географическим явлением, но и приобретает характер среды, внутри которой начинают развиваться процессы межгосударственного сотрудничества.

Ключевые слова: образовательное пространство, модернизация, глобализация, интернационализация.

Khomeriki O. A. «Educational Environment» as a conceptualization of the notion in the context of sociological theorizing.

The paper analyzes the main approaches to the definition and use of such concept as «educational space». It is noted that the definition of «educational space» has two components: education and space. The attention is drawn to the fact that the term «educational space» means a place where are stated and implemented the basic objectives of the national and global education policy through the totality of educational institutions and their corresponding controls and where there are specific links and relations between states and their educational systems. At present it is considered to be not just a geographical phenomenon but as well obtains the character of the environment within which the processes of intergovernmental cooperation start their development.

Keywords: educational space, modernization, globalization, internalization.

Михалевська В. А.

ХОРЕОГРАФІЧНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ НАПОЛЕГЛИВОСТІ ТА ВПЕВНЕНOSTІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Концепція виховання і розвитку дитини через мистецтво, зокрема хореографію, пропагує активне включення дітей в художню діяльність. Художньо-естетичне виховання дітей молодшого шкільного віку уособлює діалектичне єднання двох просвітницьких технологій сучасності, як діалогу науки і мистецтва. Виховання молодших школярів через мистецтво танцю передбачає допомогу в його всебічному і гармонійному розвитку. Колективам мистецького спрямування, зокрема хореографічним, належить провідне місце у здійсненні завдань виховного впливу.

Ключові слова: наполегливість, впевненість, хореографія, виховання.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства істотно підвищилися вимоги до здатності зростаючої особистості поводитися компетентно, у складних умовах життя виявляти мобільність, гнучкість, наполегливість, впевненість у собі. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Закони України «Про освіту»,